

TARİHSEL ROMAN

György Lukács; (1885-1971) – Macar filozof, estetikçi, politikacı.

Budapeşte, Berlin ve Heidelberg’de felsefe eğitimi aldı. Hegel ve Marx’ın eserlerini inceledi. 1918 yılında Macar Komünist Partisi’ne girdi. Eğitim ve Kültür halk komiseri olarak Macar Sovyet Cumhuriyeti’nin kuruluşunda etkin rol aldı.

Macar Sovyet Cumhuriyetinin yıkılışından sonra Viyana’da yaşamaya başladı (1919-1929). 1929-1933 arasında Berlin’de yaşadı, ama Nazizmin yükselişinden sonra, 1945’e kadar yaşayacağı Moskova’ya geçti. Marx-Engels-Lenin Enstitüsü’nde çalışmaya başladı ve çeşitli dergilerde yazdı.

Sovyet Yazarlar Birliği’nin üyesidir. 1945’te estetik ve felsefe profesörü olarak Budapeşte Üniversitesi’ne döndü.

1949’dan itibaren Macar Bilimler Akademisi üyesidir. 1956’da, Imre Nagy başkanlığındaki hükümet kabinesinde görev aldı.

Başlıca Eserleri: *Ruh ve Biçim*, *Roman Kuramı*, *Tarih ve Sınıf Bilinci*, *Tarihsel Roman*, *Edebiyat Kuramı ve Marksizm*, *Genç Hegel ve Kapitalist Toplumun Sorunları*, *Gerçekçiliğin Tarihi Üzerine*, *Varoluşçuluk mu Marksizm mi*, *Aklın Yıkımı*, *Shelling’den Hitler’e İrrasyonalizmin Yolu*, *Estetiğin Özyapısı*, *Lenin: Lenin’in Düşüncelerinin Karşılıklı İlişkisi Üzerine Bir İnceleme*, *Toplumsal Yaşamın Ontolojisi Üzerine*.

epos

© EPOS YAYINLARI-61
Bilim-Felsefe-Politika Kitapları-32

György Lukács
TARİHSEL ROMAN
Macarcadan Çeviren:
İsmail Doğan

Yayıma Hazırlayan:
Ercüment Özkaya

Kitabın Orijinal Adı:
A történelmi regény

©Epos Yayınları, 2008
© Kátai&Bolza Irodalmi Ügynökség, 2008

Düzeltili:
Bâki Alemdar

Kapak Tasarımı:
Memik Kayaoğlu

Dizgi ve Baskı Öncesi Hazırlık:
epos

Baskı ve Cilt:
Sözkesen Matbaası (0.312) 395 21 10
Birinci Baskı, Ankara 2010
ISBN: 978-975-6790-72-4
Sertifika no: 16468

EPOS YAYINLARI
GMK Bulvarı 60/20 (06570) Maltepe-Ankara,
Tel.Fax: (0.312) 232 14 70 - 229 98 21
eposyayinlari@eposyayinlari.com
www.eposyayinlari.com

György LUKÁCS
TARİHSEL ROMAN

Macarcadan Çeviren
İsmail Doğan

İçindekiler

György Lukács Hakkında/ 7

ÖNSÖZ/ 13

I. TARİHSEL ROMANININ KLASİK BİÇİMİ **19**

1. Tarihsel Romanın Ortaya Çıkışının
Toplumsal ve Tarihsel Koşulları 21
2. Walter Scott 35
3. Klasik Tarihsel Romanın Romantizmle Mücadelesi 77

II. TARİHSEL ROMAN ve TARİHSEL DRAMA **107**

1. Epik ve Dramanın Birbirinden Ayrılmasının Ardındaki
Hayat Olguları 112
2. Dramatik Karakter Tasvirinin Farklılığı 133
3. Alenîlik Meselesi 161
4. Epikte ve Dramada Çatışmanın Tasviri 174
5. Dramada ve Dramaturjide
Tarihselciliğin Gelişiminin Anahatları 192

III. TARİHSEL ROMAN

ve BURJUVA GERÇEKÇİLİĞİNİN BUHRANI **215**

1. 1848 Devriminden Sonra Tarih Anlayışında Değişiklikler 219
2. Özelleştirme, Modernizm ve Egzotizm 233
3. Avam Muhaliflerin Natüralizmi 262
4. C. F. Meyer ve Tarihsel Romanın Yeni Tipi 281
5. Çöküşün Genel Eğilimleri ve Tarihsel Romanın
Ayrı Bir Tür Hâline Getirilmesi 294

IV. DEMOKRATİK HÜMANİZMİN TARİHSEL ROMANI	315
1. Emperyalist Dönemde	
Hümanist Protesto Edebiyatının Genel Özellikleri	321
2. Halkçı Karakter ve Gerçek Tarihsel Ruh	352
3. Biyografi Formu ve Problematığı	376
4. Roman Rolland'ın Tarihsel Romani	402
5. Yeni Hümanizmin Tarihsel Romanda Gelişim İmkânları	415

György Lukács Hakkında*

(1885-1971) – Macar filozof, estetikçi, politikacı. Budapeşte, Berlin ve Heidelberg’de felsefe eğitimi aldı. Başlangıçta G. Simmel ve M. Weber’in etkisinde kaldı. Daha sonra Hegel ve Marx’ın eserlerini inceledi. 1918 yılında Macar Komünist Partisi’ne girdi. Eğitim ve Kültür halk komiseri olarak Macar Sovyet Cumhuriyeti’nin kuruluşunda etkin rol aldı.

Macar Sovyet Cumhuriyetinin yıkılışından sonra Viyana’da yaşamaya başladı (1919-1929). 1929-1933 arasında Berlin’de yaşadı, ama Nazizmin yükselişinden sonra, 1945’e kadar yaşayacağı Moskova’ya geçti. Marx-Engels-Lenin Enstitüsü’nde çalışmaya başladı ve çeşitli dergilerde yazdı.

Sovyet Yazarlar Birliği’nin üyesidir. 1945’te estetik ve felsefe profesörü olarak Budapeşte Üniversitesi’ne döndü.

1949’dan itibaren Macar Bilimler Akademisi üyesidir. 1956’de, Imre Nagy başkanlığındaki hükümet kabinesinde görev aldı. Bu yüzden revizyonistlikle suçlandı ve Macar Komünist Partisi’nden ihraç edildi (60’lı yılların ortalarında partiye yeniden alındı).

Başlıca Eserleri: *Ruh ve Biçim* (1911), *Roman Kuramı* (1914-1916), *Tarih ve Sınıf Bilinci* (1923), *Tarihsel Roman* (1936), *Edebiyat Kuramı ve Marksizm* ((1937), *Genç Hegel ve Kapitalist Toplumun Sorunları* (1938, yayım tarihi 1948), *Gerçekçiliğin Tarihi Üzerine* (1939), *Varoluşçuluk mu Marksizm mi* (1948), *Akılın Yıkımı*.

* Dünya Ansiklopedisi serisindeki Rusça aslından Arif Berberoğlu tarafından kısaltılarak çevrilmiştir.

Shelling'den Hitler'e İrrasyonelizmin Yolu (1954), *Estetiğin Özyapısı* (1-4. Ciltlerin Rusça baskısı 1985-1987), *Lenin: Lenin'in Düşüncelerinin Karşılıklı İlişkisi Üzerine Bir İnceleme* (Rusça baskısı 1990), *Toplumsal Yaşamın Ontolojisi Üzerine* (Rusça baskısı 1991) vb.

Lukács'ın “*maddî temelde ifade kuramı/somutlaştırma*”nı [yabancılaşma ve şeyleşme, –y.n.] işlediği *Tarih ve Sınıf Bilinci* adlı eseri, Maurice Merleau-Ponty'ye göre, “uzun süre Batı Marksizmi diyebileceğimiz Marksizmin kutsal kitabı olmuştu.” Lukács'ın maddî temelde ifade kuramı, Marksist diyalektiğin felsefî kavranışının 20. yüzyılda yapılmış ilk bütünlüklü çalışmasıdır. Bu eserde, çağdaş toplumsal süreçlerin ilkesel olarak önemli nitelikleri yansımasını bulur: Toplumsal bütünlüğün evrimine ilişkin toplumun ve insanlığın akla uygun düşünce üretmedeki gözle görülür yetersizliği; dünyanın büyüyen ve evrenselleşen, fazlasıyla klasik nitelikte bir metafizik ve ontoloji üreten rasyonalizasyonu; sonuç olarak, toplumsal aklın (çoğunlukla büyük ekonomik değişimlerle birlikte gerçekleşen) evriminin irrasyonel niteliği ile “yaşam için uygun şeylerin” özel dünyasının yaratılmasında rasyonalizmin ulaştığı çok keskin düzeyin doğurduğu sonuç arasındaki uyumsuzluk. Lukács'ın yorumundaki gerçek Marksizm, bu konuda karşılıklı direnç içindeki diyalektik eğretilmelerle belli bir sistem çerçevesinde bir araya getirilmiş ve eleştirel temelde yorumlanmış dünyadaki yabancılaşma olgularının toplamı olarak ele alınmalı ve anlaşılmalıdır (Sonradan Habermas, Lukács'ın kavrayışının Max Weber'in rasyonalite şeması ile Horkheimer ve Adorno'nun “maddî temelde ifade edilen” düşünceleri arasındaki bağlantı halkasından başka bir şey olmadığını belirtecektir). Lukács, “maddî temelde ifade” teorisini getirip bir kategoriye dayandırdıktan sonra, toplumsal rasyonalizasyonun Weberci tahlilini kişisiz ekonomik süreçle ilişkilendirerek, onu hareket teorisinin sınırları dışına çıkarır. Aklın özerk değerler alanına yönelik birliği içinde kavranışının yıkım sürecini metafizik olarak göstermeyi başarmış olan Weber'in bu ayrıntılı incelemelerinin anlamını, bizzat Lukács'ın kendisi bulmuştur. Lukács, toplumun sosyallik ve bütünsellik gibi parametrelerini özdeşleştirirken, Marx'ın böyle bir olguya, bu olgunun (insanların karşılıklı etkileşi-

minin sonucu sayılan) maddeselliğine, maddî temelde ifade edilmesine ve yabancılaşmasına eğildiği gibi, bilinçli olarak özel bir ilgiyle eğildiğini sanmıştır. “Maddî temelde ifade”nin toplumsallaşma süreçlerinin hiyerarşisi içindeki özel konumu, Lukács’a göre, gerçekten, sanayi toplumundaki mal değişiminin – toplumsal aklın varlığının evrensel bir kategorisi olarak – egemen toplumsal biçimine dayanmaktadır. Yine Lukács’a göre, çağdaş rasyonel emek süreci, bir dereceye kadar uzmanlaşmış ve özel nitelikler taşımayan emekten başka bir şey olarak yorumlanmamalı. Makineler topluluğunun tesadüfen birbirine karşı olduklarını gösterirken, Lukács’a göre, farklı düzeyde rasyonelleştirilmiş emek hareketinin girdi-çıkıtı maliyetinin net olarak hesaplanmasıyla her tüketim değeri mala dönüşürken, çağdaş emek belirli bir nitelikten çıkararak temiz bir niceliksel olgu haline gelmektedir. Ayrıca, bireyi ezen toplumsal-doğal yaşamın doğa yasalarına uygunluğu, Lukács’a göre, ne denli büyükse, o oranda derinliğine kavranır, nesnelere “maddî temelde ifadesi” altında insan yaşantısı için tehdit oluşturmaktadır, çünkü insanların ruhsal ve zihinsel yaşamlarının açığa çıkan en gizli yönleri nesnelere dönüşmektedir. “Birey, mekanik sisteme mekanik bir parça olarak dâhil edilmektedir”, kişiliği “maddî temelde ifade edilmektedir” ve “senetle alınıp satılmaktadır.” Düşünmenin karşılıklı direnç tipi – maddî temelde ifade – insan eylemi üzerinde kendini egemenlik aracı olarak gösterir, bununla birlikte insanların kölelik nesnesi olmaktan (kendi emeğinin sonuçlarından) uzaklaşma, kendini uzak tutma isteği olumlu sonuç verir. Örneğin, Lukács’a göre bilim, nesnel gerçekliği kavramada, daha çok, bilim adamlarının bireysel yönelimi olarak kendini göstermez, aksine, gerçek yaşama ait olguların değil de, rasyonel olanın kavranışıyla minimize olur. Çağdaş bilimde deneyin, nesne veya olayın karakteristiğini maddenin en ilkel biçimde önceden belirlenen ve hesaplanan koşullarının kaba çerçevesi içinde yeniden ürettiğinin altını çizdikten sonra, Lukács, araştırmacının kendi gözleminin maddî dayanağını “aydını mahveden” yapay bir “konuya” indirgediğini söyler. Böylece, Lukács’a göre, “idrak nesnesini biz kendimiz yarattığımızı göre, onu aynı ölçüde anlayabildiğimizde”, çağdaş felsefede hesaplama ilkesi egemen olmaktadır. Lukács’a göre, insanlığın maddî temelde ifade edilme sü-

reci, özellikle “küçümsenmiştir.” Proletaryanın (“varoluşsal açıdan yitirilmiş” toplumsal grubun) tarihsel yazgısı gereğince, ancak onun “devrimci dalgası”, onun “rasyonel insanlaşmasının”, “olgu- ların ve nesnelerin” Mesihsel pratiği – gerçek diyalektik ve felsefi ölçüler içindeki pratiği – bütün insanlığın yabancılaşmasını kökten ortadan kaldıracak araç olarak ortaya çıkabilir.

Lukács, Marksist bir politikacı olarak ortaya koyduğu düşünce sistematığının yanında, yirminci yüzyıl edebiyat eleştirmenliğinde bir otoriteydi. Edebiyat ve edebî tür kuramında özgün bir eser olan *Roman Kuramı*, ona erken yaşta edebiyat eleştirisi alanında önemli bir yer sağladı. Bu kitap, biçimsel olarak roman tarihi olmasının yanında, içinde farklı özellikler barındıran bir incelemedir.

Lukács *Roman Kuramı*’nı, ilerleyen zamanda yazdığı ve bunun bir hatâ olduğunu, ama daha sonra Marksizm içinde eriyen “romantik bir kapitalizm karşıtlığı” içerdiğini belirttiği uzun bir önsözde hükümsüz kılacaktır. (Bu önsöz, Teodor Adorno ve “Büyük Uçurum Otelı”nin lobisine yükselmiş diğer batılı Marksistleri, bilindik kapı dışarı edişini de içerir).

Lukács’ın daha geç dönemdeki edebiyat eleştirisi, “Kafka mı, Tomas Mann mı?” başlıklı, Tomas Mann lehine kanıtlamalarda bulunduğu ünlü bilimsel denemesini de kapsar. Lukács, tavrını realizmden gelen geleneksel estetikten yana koyarken, Kafka, James Joyce ve Samuel Beckett gibi modernist yazarların biçimsel yenilikçiliğine karşı değişmez bir tutum alır. Walter Scott ve Honore de Balzac’ın romanlarındaki devrimci karakterin lehine sınıfsal çıkarımlarda bulunur. Lukács, her iki yazarın da nostaljik, pro-aristokratik politik görüşlerinin, onlara, büyüyen burjuvaziye karşı (gerici nitelikte olsa da) muhalifliklerinden ötürü, doğru ve eleştirel bir konum edinmelerine imkân sağladığını hisseder. Bu düşünce, “*Eleştirel Düşüncede Gerçekçilik*” adlı bilimsel incelemesinde olduğu gibi, onun çok daha geç bir dönemde yazdığı *Tarihsel Roman* adlı kitabında da dile getirilir.

Lukács, ortodoks Marksizm üzerine de önemli şeyler söyler. Ortodoksluğu “dogmalara değil”, “Marksist yönetime” sıkı sıkıya bağlılık olarak belirtir: “Ortodoks Marksizm, bu nedenle, Marx’ın incelemelerinde ortaya çıkan sonuçların eleştirel olmayan kabulü

demek değildir. Bu, herhangi bir teze ‘inanç’, bir ‘kutsal’ kitap yorumu değildir. Aksine, ortodoksluk, sadece bir yöntemin kullanılmasıdır. Diyalektik materyalizmin gerçeğe giden yol olduğu ve onun yöntemlerinin ancak Marksizmin kurucularının belirlediği çizgi boyunca geliştirilebilecek, genişletilebilecek ve derinleştirilebilecek olması, bilimsel bir yargıdır.” Lukács’a göre, diyalektik materyalizmin sınıf savaşının bir ürünü olması nedeniyle, “revizyonizm” Marksist teoriye karşı doğmuştur:

“Bu nedenle bizatihi Ortodoks Marksizmin görevi, revizyonizm ve ütopyacılık üzerindeki kendi zaferinin, aslında sahte akımların hiçbir zaman ne ilk ne de son yenilgileri anlamına gelemeyeceğini bilmektir. Bu, burjuva ideolojisinin proletaryaya ilişkin düşüncelere yönelik sinisi etkilerine karşı bir gün yeniden savaşın başlayacağı anlamına gelir...”

ÖNSÖZ

Bu kitap 1936-37 kışında yazıldı ve bundan kısa bir süre sonra Rusça yayımlandı. Kitabı Macar okurlara değişiklik yapılmamış şekliyle sunuyorum, dolayısıyla bu kararın gerekçelerini açıklamam gerekiyor. Aradan geçen on yıl, kitabın son bölümünün malzemesini fevkalade genişletmiştir. Sadece Heinrich Mann'ın *IV. Henry* isimli romanının ikinci kitabına atıfta bulunmak yeterli olacaktır; bu romanın ayrıntılı çözümlemesi son bölümü şüphesiz daha somut ve daha güncel kılabilirdi. Çağ resminin tasvirinin ve onun içerisinde kendini gösteren perspektifin on yıl öncesininki olması bu materyal ikmalinden de önemlidir. Bunun sakıncalı sonuçları, kimi beklentilerin aşırı iyimser çıkması ve tarihsel olayların bunları doğrulamamış olmasıdır. Dolayısıyla kitap Alman halkının müstakil kurtuluş hareketine abartılı umutlar bağlıyor vs.

Eğer tüm bu eksiklikleri telâfi etmiyorsam, bu yanlışları düzeltmiyorsam ve kitabı on yıldan fazla bir süre önce yazıldığı şekliyle yayımlıyorsam, bunun sebebi öncelikle şimdiki iş ilişkilerim yüzünden kitabımı esaslı şekilde elden geçirme imkânının olmaması değildir; dolayısıyla geriye şöyle bir seçenek kalıyor: Kitabı ya değiştirmeden yayımlayacaktım, ya da okura hiç sunmayacaktım. De-

ğiştirmeden yayımlama kararımın siyasî nedeni de mevcuttur. Macar gericileri, komünistlerin halk demokrasisinin korunması ve geliştirilmesi yararına olan radikal ve kararlı bir şekilde sahneye çıkarılmalarının şimdiki parti ihtiyaçlarına uygun şekilde icât edilmiş ve tamamen farklı planların gizlenmesine yönelik salt taktik bir anlayış olduğu yönündeki suçlamalarından vazgeçmiyorlar. Bu iftiralara iyi niyetli aydınlar içerisinde tek bir kişi bile inanmıyor. Bunun dışında József Révai'nin yazıları ve benim *Írástudók felelössége* [Okuryazarların Sorumluluğu] isimli küçük kitabım geçtiğimiz yıllarda yayımlanmıştır; bunları okuyan tarafsız her okur, Macar komünistlerinin demokrasi karşısında bugün siyasî olarak temsil ettikleri aynı ilkesel duruşu daha yurda dönüşlerinden yıllar önce de sergilediklerini görebilir. Bu kitabı da sözünü ettiğim görüşün doğrulanmasına elverişli bir belge olarak görüyorum; üstelik tam da on yıl önce yazıldığı haliyle. Bu kitapta Macar siyasî meselelerine temas etmek şöyle dursun, Macar edebiyatına herhangi bir ima bile yoktur. Yine de dikkatli okurlar bu kitabın yeni demokrasinin siyasî ve kültürel meselelerini ve yeni demokrasinin sosyalizmin perspektifiyle olan ilişkisini ortaya koyduğunu görecektir; üstelik kitap tam da biz Macar komünistlerinin bu meseleleri bugün tartıştığımız şekliyle ortaya koyuyor ve çözüyor. Şüphesiz başka bir zamanda, başka bağlantılar içerisinde ve başka materyallerle. Fakat esas olan, tüm tartışmanın ilkesel temelini aynı olmasıdır.

Sanırım, kitabımı kamuoyuna değişiklik yapmadan sunmamın önemli bir sebebi de budur. Eğer son on yıl içerisindeki literatür eksikliği burada tartışılan meselelerin bilimsel olarak çözülebilirliğini, elde edilen bilimsel sonuçların değerini ve önemini belirleyici şekilde etkilerse, bu sebep bilimsel bakımdan tatmin edici olmaz. Eğer kitabımın meseleyi ortaya koyuşu edebiyat tarihiyle ilişkili olsaydı, bu kitabın gerçek konusu ve içeriği, tarihsel romanın (veya tarihsel dramının) gelişiminin veya tarihsel ruhun ortaya çıkışının, çöküşünün ve yeniden canlanmasının tarihi olsaydı durum bu şekilde olurdu.

Oysa okurun da göreceği gibi yazarın niyeti bu değildir. Yazımın amaçları *teoriktir*. Tarihsel ruh ve toplumun tümünü tasvir eden büyük edebiyatın etkileşimini incelemek istedik. Doğal olarak me-

sele bu şekilde ortaya konduğunda problemin, iç, en teorik, en soyut diyalektiği bile tarihsel nitelikte ortaya çıkacaktır. Oysa çalışmanın hedefi sadece bu tarihsel diyalektiğin ana çizgilerini işlemekle sınırlıdır. Kısacası, sadece bu tarihsel gelişimin teorik açıdan karakteristik ve vazgeçilmez tipik yönelimlerini, ayrışmalarını ve düşüm noktalarını çözümlene ve inceleme konusu yapıyor. Bu yüzden tarihsel bütünselliğe gayret etmiyor. Okurlar burada tarihsel drama veya tarihsel romanın gelişimi hakkında bir ders kitabı beklemesin; sadece bu teorik bakış açısından bile temsili önemi olan yazarların, eserlerin ve akımların tartışıldığını göreceklerdir. Kimi durumlarda çok daha büyük sanatsal öneme sahip eserleri göz ardı etmek gerekmiştir, dolayısıyla salt edebî bakımdan daha az öneme sahip kimi yazarlarla derinlemesine meşgul olmak bu yüzden mümkün ve gerekli olmuştur.

Son bölümün on yıl önceki halini, yani gelişimin o zamanki hâlihazıra, 1937 yılı Alman antifaşist edebiyatına sokulmasını, değişiklik yapmadan yayımlamak da bu açıdan mümkün olmuştur. Fikrimce bunu yapmak, teorik olarak önemli meseleler, öncelikle doğuş halindeki yeni demokrasinin gücü ve geçici zayıflığı hem dünya görüşü ve siyaset, hem de estetik alanında tam da bu edebiyatta hayli açık şekilde ifade bulduğu için mümkün olmuştur. O zamanki siyasî perspektifimin aşırı iyimser çıkmış olması olgusu, ortaya konulan teorik meselelerin önemi ve çözüm yönü üzerinde hiçbir değişiklik yapmaz.

Kitabımın yöntembilimsel meselelerini, öncelikle de, yukarıda bahsi geçtiği üzere materyal seçimini bu hedef belirliyor. Bu kitap asıl anlamıyla tarihsel bir gelişim yansıtmıyor, fakat yine de bu tarihsel gelişimin ana çizgisini, içerisinde beliren en önemli meseleleri görünür kılmaya gayret ediyor. En ideali şüphesiz, teorik meselelerin mükemmel şekilde işlenmesinin tarihsel gelişimin tümünün ayrıntılı olarak tartışılmasıyla bağlantılandırılması olurdu. Marx diyalektiğinin gerçek gücü, yani esasında öncelikle düşünsel bir doğaya sahip olmaması, fakat aynı zamanda gerçek tarihsel sürecin düşünsel bir yansıması olması ancak bu durumda herkeşçe görülebilir hale gelir. Bu ideali kitabımı yazarken bile kendime hedef olarak belirlemedim; kitabımı o zaman bile başlıca bakış açılarımla ilkesel ola-

rak tespit edilmesi yolunda sadece bir deneme olarak gördüm; bu denemeyi ileride başkalarının daha mükemmel, daha kapsamlı eserlerinin takip edeceği umudunu taşıyorum.

İkinci belirleyici yöntembilimsel açı, iktisadî ve toplumsal gelişim, bunun içerisinden gelişen dünya görüşü ve sanatsal formun etkileşiminin incelenmesidir. Burada bir dizi yeni, şimdiye kadar oldukça az çözümlenmiş problem ortaya çıkıyor: Türlerin ayrışmasının toplumsal temeli, türlerin birbirine yakınlaşması, bu karmaşık etkileşim sürecinde yeni formel unsurların ortaya çıkışı ve yok oluşu. Kitabımı bu bakımdan bir kırıntı olarak, sadece bir başlangıç olarak, bir deneme olarak görüyorum. Marx estetiğinin somutlaştırılması esnasında bu problem pek az ortaya çıkmıştır. Oysa Marksist diyalektiğin yansıma teorisini türlerin ayrışmasına uygulamaya gayret etmeden ciddi bir Marksist tür kuramı mümkün değildir. Lenin, Hegel mantığının çözümlenmesiyle ilgili olarak en soyut çıkar-sama formlarının (*sillogizmler*) da gerçekliğin yansımasının soyut olguları olduğuna dâhice işaret etmiştir. Kitabımda bu yöntemi epige ve dramaya uygulamaya çalıştım. Oysa burada da – tam da tarihsel tartışmada olduğu gibi – çözüm girişimini yöntembilimsel açıdan açıklanmakla yetinmeye mecbur kaldım. Kısacası bu kitap, teorik alanda drama ve epik formlarının teorisini vermeyi ne kadar az amaçlıyorsa, tarihsel alanda da tarihsel roman ve dramanın bütün gelişim tarihini sergilemeyi o kadar az amaçlıyor.

Dolayısıyla bu kitap, kapsamına rağmen, bir girişimdir, denemedir; Marksist estetik ve modern edebiyat tarihinin materyalist bakımdan tartışılması için bir önçalışmadır. Tüm bunları bir ilk girişim olarak gördüğümü vurgulamak isterim; umarım kısa süre sonra gerektiğinde tarafımdan erişilen sonuçları düzelterek başkaları daha da geliştirecektir. Fakat sınıırım bir hayli az araştırılmış bu alandaki bu ilk girişim de bunu hakkıyla yapacaktır.

Bu araştırmaların burada tamamıyla göz ardı edilmiş Macaristan'da da çok geçmeden takipçiler bulacağını özellikle ümit ediyorum. Şüphesiz bu mesele, bizim edebiyatımız için özellikle çetindir. Tarihsel ruhun gelişiminin tarihi bizde henüz tamamıyla eksiktir; şimdiye kadar bu mesele hakkında yazılanlar daha ziyade yanıltıcı niteliktedir; açıklığa kavuşturmak yerine gerçek meseleleri daha da

bulanıklaştırıyorlar. Macar teorik ve tarihsel literatürü tam da bu meselede Alman romantik gericiliğinin önyargıları ve yanlış öğretilerinin etkisi altındadır. Benim girişimim bu teorilerin uluslararası, özellikle de Alman temsilcilerine karşı sert ve cephesel bir saldırıya yönelik olduğu için, Macar edebiyatının bu yönde araştırılmasını belki de biraz teşvik edebilecektir. Çünkü şüphesiz, Macar tarihsel romanının önemli yaratılarının tarihsel olarak ciddi şekilde konumlandırılması, çözümlenmesi ve eleştirisi tarihsel ruhun gelişiminin tüm Macar kamu hayatı tarafından doğru şekilde bilinmesini varsayar. Bu tür zeyillerin, geliştirme ve eğer gerekliyse düzeltme yazılarının ortaya çıkışı umuduyla bu denemenin Macar dilinde yayımlanmasını yerinde buluyorum.

Şubat 1947, Budapeşte

1. TARİHSEL ROMANININ ORTAYA ÇIKIŞININ TOPLUMSAL ve TARİHSEL KOŞULLARI

Tarihsel roman XIX. yüzyıl başında, Napolyon'un yenilgiye uğradığı dönemde ortaya çıkmıştır. (Walter Scott'un romanı *Waverley* 1814'te yayımlanmıştır.) Doğal olarak XVII. ve XVIII. yüzyılda bile tarihsel konulu romanlar vardı: İsteyen İlkçağ öykülerinin ve efsanelerinin Ortaçağ uyarlamalarını bile tarihsel romanın "müjdecileri" olarak nitelendirebilir ve bu yolda ilerleyerek Çin'e ve Hindistan'a kadar bile ulaşabilir. Ancak bu yolda tarihsel roman olgusunu esas itibarıyla aydınlatacak hiçbir şey bulamayacaktır. XVII. yüzyılın sözde tarihsel romanları (Scudéry, Calprenède vs.) sadece görünürdeki konuları bakımından, sadece kostüm bakımından tarihseldirler. Sadece kişilerin psikolojisi değil, tasvir edilen ahlâkî değerler de tamamen yazarların dönemine aittir. XVIII. yüzyılın en ünlü "tarihsel romanı", Walpole'un *Castle of Otranto*'su da tarihi yine sadece dekor olarak kullanıyor: Vurgu, somut bir tarihsel dönemin sanatsal olarak aslına sadık şekilde tasvirinde değil de, eserde tasvir edilen çevrenin ilginçliğinde ve tuhaflığındadır. Walter Scott öncesi tarihsel romanda tam da tarihsel unsur eksiktir: kişilerin özellikleri dönemin tarihsel özelliklerinden türetilmemiştir. Çağdaşlarının tarihsel romanlarını oldukça şüpheci bir bakışla değerlendiren büyük eleştirmen Boileau, sadece kişilerin toplumsal ve psikolojik gerçekliğini önemli sayar; bir hükümdarın bir çobandan vs. farklı şekilde âşık olmasını arzu eder. Gerçeğin şairane tasvirinde kendini gösteren tarihsel doğruluk sorunu onun görüş alanının henüz dışındadır.

Döneminin ahlâkî değerlerinin ve psikolojisinin tasvirinde, dün-

ya edebiyatında öncü şekilde, gerçeğe ulaşmış olsa da, XVIII. yüzyılın büyük gerçekçi toplumsal romanı için bile tasvir edilen insanların hangi somut döneme ait oldukları önemli değildir. Gerçi hal burada olağanüstü plastik ve gerçeğe uygun şekilde kendini gösterir, ama yazar var olanı naif şekilde olduğu gibi kabul eder. Bunun nereden ve nasıl ortaya çıktığı sorusu, yazar açısından henüz sorulmaz. Tarihsel dönemin tasvirinin bu soyutluğu tarihsel mekânın tasvirine de etki eder. Le Sage çağdaşı Fransa'nın tasvirlerini rahatlıkla İspanya tasvirleri için kullanabilir. Swift'in, Voltaire'in, hattâ Diderot'nun satirik romanlarında bile olaylar Kaf Dağı'nın ardında geçer ve bu romanlarda zamanın İngiltere'sinin ve Fransa'sının önemli özelliklerini daima gerçeğe uygun şekilde yansıtır. Demek ki bu yazarlar dönemlerinin önemli özelliklerini cesur ve derin bir gerçekçilikle sergilerler. Fakat kendi dönemlerine özgü nitelikleri tarihsel açıdan göremezler.

Gerçekçiliğin giderek daha güçlü şekilde yaygınlaşmasının halin kendine özgü özelliklerini büyük bir sanatsal güçle resmetmesi bu temel anlayışı esasında hiç de değiştirmez. *Moll Flanders*, *Tom Jones* vb. romanları düşünmek yeterlidir. Halin bu muhteşem tasvirlerinde yer yer dönemin tarihinin önemli olayları bile kendini gösterir ve olayların akışı boyunca rol oynayan kişilerin kaderine bağlanırlar. Böylece, olayın yeri ve zamanı – özellikle Smollett'de ve Fielding'de – genellikle toplumsal romanın önceki döneminde ve çağdaşı Fransızlarda olduğundan çok daha iyi somutlaşır. Üstelik Fielding bu uygulamanın, yani romanı tasvir edilen insanların ve olayların tarihsel özelliklerinin kaydedilmesinin somut hale soktuğunun bilincindedir de. Kendisini burjuva toplumunun tarih yazarı olarak isimlendiren de yine kendisidir.

Ayrıca, tarihsel romanın müjdecilerini tahlil ederken, Aydınlanma çağının tarihe karşı hiçbir duyarlılığı olmadığını, tarihsel duyarlılığı Fransız Devrimi'nin düşmanları, Burke, De Maistre ve arkadaşlarının keşfettiğini savunan romantik, gerici efsaneyle hesaplaşmamız gerekiyor. Bu efsaneyi daha iyi anlamak için Montesquieu, Voltaire, Gibbon vb. yazarların fevkalade tarih yazarlığı performanslarını düşünmek yeterlidir.

Bizim ödevimiz ise bu tarih duyarlılığının Fransız Devrimi'nden

önceki ve sonraki özel niteliğini somut şekilde belirlemektir, çünkü tarihsel romanın nasıl bir toplumsal ve ideolojik zeminden sürgün verdiğini ancak böylece açık şekilde görürüz. Aydınlanma dönemi tarih yazımının esasında Fransız Devrimi'nin ideolojik hazırlığı olduğunu burada belirtmemiz gerekiyor. Tarihin kimi zaman çok sayıda yeni olguyu ve bağlantıyı ortaya koyan şahane yapısı, makul olmayan feodal-mutlakıyetçi toplumu yıkmanın mecburi olduğunu kanıtlamaya, tarihsel deneyimlerden “makul” toplumun, “makul” devletin yaratılabileceği ilkeleri süzmeye hizmet etmiştir. Aydınlanmanın tarihsel teorisinin ve pratiğinin merkezinde bu yüzden antik İlkçağ bulunur. Antik devletlerin büyüklüğünün ve çöküşünün açıklanması, toplumu gelecekte şekillendirmenin en önemli teorik ön çalışmalarından biridir.

Bu, her şeyden önce savaşçı Aydınlanma döneminin düşünsel anlamda lider ülkesi olan Fransa ile ilişkilidir. İngiltere’de durum biraz daha farklıdır. XVIII. yüzyıl İngiltere’si gerçi ekonomik olarak en büyük dönüşüm sürecini, sanayi devriminin ekonomik ve toplumsal önkoşullarını yaratan dönemini yaşıyor, fakat bunun yanında siyasî olarak artık devrim sonrası ülkedir. Burjuva toplumunun teorik temellendirilmesinde ve eleştirisinde, siyasî ekonominin ilkelinin oluşturulmasında kendine özgü tarihsel problemlerin somut olarak anlaşılması süreçleri Fransa’da olduğundan çok daha büyük rol oynarlar. Bu özel tarihsel bakış açılarının uygulanmasının bilinçliliği ve tutarlılığı yine de evrensel gelişim içerisinde sadece bir epizottur. XVIII. yüzyıl sonunun gerçekten hâkim ekonomi teorisini Adam Smith’tir. Kapitalist ekonomi problemini çok daha tarihsel biçimde gündeme getiren ve sermayenin ortaya çıkışı sürecini incelemeye gayret eden James Steuart hemen unutulur gider. Marx bu iki önemli ekonomist arasındaki farkı şöyle tarif ediyor:

“Sermaye kavramıyla ilgili olarak Steuart’ın erdemi, belirli sınıfların mülkiyeti olarak üretim koşulları ve işgücü arasında farklılaşma sürecinin nasıl cereyan ettiğinin kanıtlanmasındadır. Sermayenin *oluşum süreciyle – ne olduğunu doğrudan kavramadan* (vurgulama benim, Gy. L.) çok uğraşiyor, bununla birlikte onu artık büyük sanayinin koşulu olarak görüyor –; özellikle tarımı inceliyor ve mevcut imalat sanayinin ancak tarımda vuku bulan ayrışma süreci sonucunda meydana gelebileceğini

doğru olarak görüyor. Bu ayrışma sürecini Adam Smith artık nihayete ermiş sayıyor.”

Bilfiil mevcut tarih duyarlılığının ve doğrudan halin içgüdüsel olarak iyi gözlenmiş tarihselliğinin bilincinde olmamak, büyük İngiliz toplumsal romanının meselemizin gelişiminde işgâl ettiği yeri karakterize eder. Yazarların bakışları yer ve zaman, toplumsal koşulların vs. somut (yani tarihsel) önemine yönelmiştir, insanlar ve ilişkilerin yer ve zamandaki (yani tarihsel) özelliklerinin tasviri için gerçekçi yazarlık araçları oluşturmuşlardır. Fakat bu, Steuart'ın ekonomi bilminde olduğu gibi, içgüdüsel realizm ile olmuştur ve tarihin bir süreç olarak, halin somut ön şartı olarak açık şekilde kavranması düzeyine ulaşmamıştır.

Geçmiş dönemlerin sanatsal olarak yansıtılması meselesi edebiyatın merkezi meselesi olarak ancak Aydınlanmanın son döneminde kendini gösterir. Bu, Almanya'da meydana gelmiştir. Alman Aydınlanmasının ideolojisinin başlangıçta İngiliz ve Fransızların yolunda ilerlediği bir hakikattir; Winkelmann ve Lessing'in büyük performansları Aydınlanmanın genel gelişim çizgisinden esaslı şekilde sapmazlar. Tarihsel drama meselesinin aydınlatılmasına yaptığı önemli katkıları ileride ayrıntılarıyla zikredeceğimiz Lessing, şair ve tarih ilişkisini henüz tamamen Aydınlanma felsefesi anlamında tanımlıyor. Tarih, büyük drama yazarı açısından “isim listesi”nden başka bir şey değildir.

Tarihin şiirsel olarak işlenmesi meselesi Lessing'den hemen sonra, “Sturm und Drang”da, artık bilinçli bir mesele şeklinde kendini gösteriyor. Goethe'nin *Götz von Berlichingen*'i sadece tarihsel dramanın yeni parlak çağını takdim etmekle kalmıyor, ayrıca Walter Scott'un tarihsel romanının ortaya çıkışı üzerinde de doğrudan, güçlü bir etki bırakıyor. İlk bilinçli ifadesini Herder'in eserlerinde bulduğumuz tarihselciliğin bu bilinçli yükselişinin kökleri Almanya'nın özel durumunda, bir yandan Almanya'nın ekonomik ve siyasî gerikalmışlığı, diğer yandan İngiliz ve Fransız öncellere dayanan ve Aydınlanma fikirlerini daha da geliştiren Alman *Aufklärerlerin* (Aydınlanmacıların) ideolojisi arasında var olan çelişkiye bulunuyor. Böylece sadece Aydınlanma ideolojisinde bulunan temel çelişkiler Fransa'da olduğundan daha keskin şekilde ortaya çıkmakla